

การใช้ กฎหมายอิสลาม ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ (เฉพาะเรื่องครอบครัวและมรดก)¹

นวลไพรวรรณ กุลธำรง²

สถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน ก่อให้เกิดความสูญเสียทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นประเด็นที่รัฐบาลทุกสมัยหยิบยกขึ้นมาเป็นนโยบายเร่งด่วน ที่ต้องแก้ไข แม้ว่าในปัจจุบันจำนวนเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จะลดลงตามลำดับ แต่เงื่อนไขด้านความรู้สึกละแวกและความเชื่อมั่นระหว่างประชาชนกับรัฐบาลยังไม่อยู่ในระดับที่น่าพอใจ การกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงได้มีการน้อมนำยุทธศาสตร์พระราชทาน “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” มาเป็นแนวทางที่รัฐใช้เป็นหลักในการดำเนินการแก้ไขปัญหา ประกอบกับบริบทของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ประชาชนกว่าร้อยละ 80

เป็นผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามและยึดถือหลักอิสลามเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งหลักอิสลามดังกล่าวปรากฏอยู่ในคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งเรียกว่า เป็นธรรมนูญชีวิตของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม รวมถึงเป็นปัจจัยที่แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมเฉพาะของพื้นที่ ดังนั้น การแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ต้องคำนึงถึงเงื่อนไขและปัจจัยของความหลากหลาย และสิ่งหนึ่งที่ควรดำเนินการ คือ ทำอย่างไรให้ประชาชนผู้นับถือศาสนาอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของพื้นที่ สามารถใช้ชีวิตตามหลักอิสลามได้อย่างแท้จริง ซึ่งถือว่าการเคารพอัตลักษณ์และส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างมีนัยสำคัญ

¹ บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกอบรมหลักสูตรความมั่นคงศึกษา (ระดับต้น) รุ่นที่ 2 สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2564

² นักวิชาการยุติธรรมชำนาญการ กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม

ประเทศไทยมีการยอมรับให้ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามสามารถใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกบังคับกับตนตามบทบัญญัติประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้ในกรณีที่ต่องวินิจัยชี้ขาดคดีแพ่งในพื้นที่จังหวัดสตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่ารัฐไทยยอมรับการใช้หลักอิสลามเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดกในการดำเนินชีวิตของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามในพื้นที่ 4 จังหวัดดังกล่าว ประกอบกับตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ได้ให้อำนาจคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดและมัสยิด ในการประนีประนอมข้อพิพาทเกี่ยวกับครอบครัวและมรดกตามบทบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม กระทรวงยุติธรรมจึงได้มีการส่งเสริมการใช้กฎหมายอิสลามในเรื่องครอบครัวและมรดกตามที่กฎหมายได้ให้ไว้ โดยมุ่งพัฒนาระบบไกล่เกลี่ยข้อพิพาทครอบครัวและมรดกตามหลักอิสลามให้เป็นระบบและเป็นมาตรฐานที่เป็นที่ยอมรับของประชาชนและหน่วยงานของรัฐ ตั้งแต่การขับเคลื่อนงานร่วมกับนักวิชาการอิสลามและผู้นำศาสนาในพื้นที่ทุกระดับ การพัฒนาเครื่องมือ/แบบฟอร์ม การพัฒนาศักยภาพผู้นำศาสนา ตลอดจนสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ มาอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลากว่า 10 ปี และมีภาคีร่วมกับหน่วยงานรัฐอื่น ๆ ที่รับผิดชอบ เช่น กระทรวงมหาดไทย ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ สำนักงานคณะกรรมการอิสลามกลางแห่งประเทศไทย ซึ่งในปัจจุบันแม้จะมีพัฒนาการที่ดีขึ้นแต่ยังคงปรากฏปัญหาในการใช้กฎหมายและระบบดังกล่าว ทำให้ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามในพื้นที่ยังไม่สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างแท้จริง และเป็นผลให้หน่วยงานของรัฐก็ยังไม่สามารถยอมรับให้ใช้ได้ในลักษณะทางการ เพื่อดำเนินการในกิจการของรัฐได้เท่าที่ควร

การศึกษาประเด็นการใช้กฎหมายในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงเป็นการประมวลข้อเท็จจริงการใช้กฎหมายอิสลามในพื้นที่และวิเคราะห์ถึงผลกระทบเชิงบวกและเชิงลบเพื่อนำเสนอแนวทางการใช้กฎหมายอิสลามในการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยการสร้างความเชื่อมั่นและทัศนคติที่ดีของประชาชนที่มีต่อรัฐว่ายอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

ความเป็นมาและ ความสำคัญของปัญหา

สถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องและมีระยะเวลานานสืบเนื่องจากความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนในพื้นที่กบฏนโยบายของรัฐที่มุ่งเน้นการผสมกลมกลืนคนต่างวัฒนธรรมให้เป็นคนไทยในแบบที่รัฐกำหนดพร้อมการลดความเป็นมุสลิมในพื้นที่ในอดีต ก่อให้เกิดความไม่พอใจและต่อต้านมาอย่างต่อเนื่อง แม้จะมีรัฐบาลใดเข้ามาบริหารก็ยังไม่สามารถแก้ไขความ

ขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ เนื่องจากสาเหตุของความขัดแย้งเกิดจากปัจจัยเฉพาะที่มีความซับซ้อนและละเอียดอ่อน และสถานการณ์ความไม่สงบได้ทวีความรุนแรงในห้วงปี พ.ศ. 2547 – 2550 เกิดความสูญเสียต่อทุกฝ่าย ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และทรัพย์สิน แม้ว่าในปัจจุบันจำนวนเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จะลดลงตามลำดับ แต่เงื่อนไขด้านความรู้สึกและความเชื่อมั่นระหว่างประชาชนกับรัฐบาลกลับยังไม่อยู่ในระดับที่น่าพอใจ

การแก้ไขปัญหความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ทุกรัฐบาลหยิบยกขึ้นมาเป็นนโยบายเร่งด่วนที่ต้องแก้ไขและถูกบรรจุเป็นประเด็นในยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง ระยะ 20 ปี โดยมีนโยบายและแผนรองรับอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งยุทธศาสตร์การทำงานที่สำคัญประการหนึ่ง คือการน้อมนำยุทธศาสตร์พระราชทาน “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” มาเป็นกลยุทธในการทำงาน เพราะการทำความเข้าใจกับปัญหาสถานการณ์และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปัญหานั้นนับเป็นสิ่งจำเป็นที่สุด คือ บริบทของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

มีประชาชนกว่าร้อยละ 80 เป็นผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามและยึดถือหลักอิสลาม เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งหลักอิสลามดังกล่าวปรากฏอยู่ในคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งเรียกว่า เป็นธรรมนูญชีวิตของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม รวมถึงกระทรวงยุติธรรมมีการวิเคราะห์ถึงความต้องการของผู้เรียกร้องในจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อให้รู้และเข้าใจถึงความต้องการของประชาชนในพื้นที่พบว่า ข้อเรียกร้องประการหนึ่ง คือ การให้รัฐบาลยอมรับให้มีการใช้กฎหมายอิสลามในพื้นที่ และมีแนวคิดในเรื่องนี้จนกระทั่งเป็นส่วนหนึ่งของข้อเรียกร้องในปัจจุบัน คือ เขตปกครองพิเศษ นอกจากนี้แล้ว การใช้กฎหมายอิสลามเป็นปัจจัยที่แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมเฉพาะของพื้นที่ ดังนั้น การแก้ไขปัญหจังหวัดชายแดนภาคใต้ต้องคำนึงถึงเงื่อนไขและปัจจัยของความหลากหลายและสิ่งหนึ่งที่ควรดำเนินการ คือ ทำอย่างไรให้ประชาชนผู้นับถือศาสนาอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของพื้นที่สามารถใช้ชีวิตตามหลักอิสลามได้อย่างแท้จริง ซึ่งถือว่าเป็นการเคารพอัตลักษณ์และส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างมีนัยสำคัญและเป็นการสร้างสังคมให้มีความมั่นคงปลอดภัย

ประเทศไทยมีการยอมรับให้ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามสามารถใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกบังคับแทนบทบัญญัติประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้ในกรณีที่ต้องวินิจฉัยชี้ขาดคดีแพ่งในพื้นที่จังหวัดสตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่ารัฐไทยยอมรับการใช้หลักอิสลามเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดกในการดำเนินชีวิตของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามในพื้นที่ 4 จังหวัดดังกล่าว ประกอบกับตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ได้ให้อำนาจคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดและมัสยิด ในการประนีประนอมข้อพิพาทเกี่ยวกับครอบครัวและมรดกตามบทบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

กระทรวงยุติธรรมจึงได้มีการส่งเสริมการใช้กฎหมายอิสลามในเรื่องครอบครัวและมรดกตามที่กฎหมายได้ให้ไว้ โดยมุ่งพัฒนาระบบใกล้เคียงข้อพิพาทครอบครัวและมรดกตามหลักอิสลามให้เป็นระบบและเป็นมาตรฐานที่เป็นที่ยอมรับของประชาชนและหน่วยงานของรัฐ ตั้งแต่การขับเคลื่อนงานร่วมกับนักวิชาการอิสลามและผู้นำศาสนาในพื้นที่ทุกระดับ การพัฒนาเครื่องมือ/แบบฟอร์ม การพัฒนาศักยภาพผู้นำศาสนา ตลอดจนสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ มาอย่างต่อเนื่องเป็น

ระยะเวลากว่า 10 ปี และมีภาคีร่วมกับหน่วยงานรัฐอื่น ๆ ที่รับผิดชอบ เช่น กระทรวงมหาดไทย ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ สำนักงานคณะกรรมการอิสลามกลางแห่งประเทศไทย ซึ่งในปัจจุบันแม้จะมีพัฒนาการที่ดีขึ้น แต่ยังคงปรากฏปัญหาในการใช้กฎหมายและระบบดังกล่าว ทำให้ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามในพื้นที่ยังไม่สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างแท้จริงและเป็นผลให้หน่วยงานของรัฐก็ยังไม่สามารถยอมรับให้ใช้ได้ ในลักษณะทางการเพื่อดำเนินการ ในกิจการของรัฐได้เท่าที่ควร และในขณะเดียวกันกฎหมายอิสลามยังถือเป็นแกนกลางสำคัญในการจัดระเบียบสังคมมุสลิม เนื่องจากบทบัญญัติเป็นแนวทางในการปฏิบัติและดำเนินชีวิตอันจะเป็นการป้องกันความขัดแย้งภายในสังคมและส่งเสริมให้สังคมมีความสงบสุขและมั่นคงได้อีกทางหนึ่งด้วย

การศึกษาประเด็นการใช้กฎหมายในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงเป็นการประมวลข้อเท็จจริงการใช้กฎหมายอิสลามในพื้นที่และวิเคราะห์ถึงผลกระทบเชิงบวกและเชิงลบเพื่อนำเสนอแนวทางการใช้กฎหมายอิสลามในการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยการสร้างความเชื่อมั่นและทัศนคติที่ดีของประชาชนที่มีต่อรัฐว่ายอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

การใช้กฎหมายอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

นับตั้งแต่ ร.ศ. 120 รัฐบาลมีการประกาศกฎหมายข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณ 7 หัวเมือง ร.ศ. 120 (7 หัวเมือง คือ เมืองปัตตานี เมืองหนองจิก เมืองยะหริ่ง เมืองสายบุรี เมืองยะลา เมืองรามันห์ และเมืองระแงะ) โดยเฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยการโรงเรียน ข้อ 32 ที่กำหนดให้ความแพ่งที่เกิดด้วยศาสนาอิสลามเรื่องผัวเมียและมรดก ซึ่งคนนับถือศาสนาอิสลามเป็นทั้งโจทก์และจำเลย ให้ใช้กฎหมายอิสลามในการพิจารณาและพิพากษา และให้โต๊ะกาลีซึ่งเป็นผู้รู้และเป็นที่ยอมรับในศาสนาอิสลามเป็นผู้พิพากษาตามกฎหมายอิสลาม

ต่อมาประเทศไทยจึงมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ. 2489 เป็นกฎหมายที่บัญญัติถึงการให้นำกฎหมายอิสลามมาใช้กับชนชาวมุสลิมแต่เฉพาะในศาลชั้นต้นในพื้นที่ 4 จังหวัดทางภาคใต้ คือ ปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล เท่านั้น โดยมีได้มีอาณาเขตทางการใช้กฎหมายครอบคลุมทั้งประเทศเหมือนการใช้กฎหมายอิสลามในฟิลิปปินส์ ศรีลังกา และสิงคโปร์ โดยให้นำกฎหมายอิสลามมาใช้แทนประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในส่วนของการครอบครัวและมรดก ซึ่งหากตีความตามถ้อยอักษรอย่างเคร่งครัดแล้ว โครงสร้างทางการใช้กฎหมายอิสลามในประเทศไทยกลับพบรูปแบบการใช้กฎหมายอิสลามที่ค่อนข้างไม่ชัดเจนและย้อนแย้งในตัวเอง กล่าวคือ มิได้กล่าวถึงลักษณะให้มีการใช้กฎหมายอิสลามโดยองค์กรอื่นนอกจากศาลชั้นต้น

ในพื้นที่ 4 จังหวัดดังกล่าวแต่อย่างใด ยังผลให้เกิดเป็นสภาพปัญหาในการใช้กฎหมายอิสลามขึ้น โดยที่มีรูปแบบทางโครงสร้างของระบบกฎหมายในประเทศไทยเป็น ดังนี้

1. สภาพการบังคับใช้ในประเทศไทยมิได้บังคับให้ใช้กฎหมายอิสลามกับมุสลิมทั่วทั้งประเทศ แต่ให้ใช้กฎหมายอิสลามกับคดีแพ่งเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดกที่ขึ้นสู่ศาลชั้นต้นในพื้นที่ 4 จังหวัดภาคใต้ คือ ปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล ที่คู่ความหรือผู้ยื่นคำร้องเป็นมุสลิมเท่านั้น ขอบเขตทางเนื้อหาแห่งคดีที่น่ากฎหมายอิสลามมาใช้กฎหมายได้บัญญัติให้นำกฎหมายอิสลามมาใช้ใน “คดีแพ่งเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดก” โดยไม่มีนิยามหรือให้ขอบเขตของ “คดีแพ่งเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดกอิสลามศาสนา” การจะนำกฎหมายอิสลามมาใช้ในศาล จึงต้องเป็นศาลที่เป็นผู้ตีความเลือกใช้กฎหมายตามคำฟ้องหรือคำร้องที่ยื่นมายังศาล ซึ่งศาลจะนำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ใน บรรพ 5 ครอบครัวและ บรรพ 6 มรดกมากำหนดหลักการในการเลือกใช้กฎหมาย กล่าวคือ ประเด็นใดจะนำกฎหมายอิสลามมาปรับใช้ได้ต้องเป็นประเด็นที่จะนำบทบัญญัติใน บรรพ 5 และ บรรพ 6 มาปรับใช้กับคดี แล้วจึงนำกฎหมายอิสลามมาปรับใช้แทนประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 และ 6 เท่านั้น อันเป็นการสร้างขอบเขตของการเลือกใช้กฎหมายอิสลามของศาลชั้นต้นแทนความหมายของคำว่า “คดีแพ่งเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดกอิสลามศาสนา”

ทั้งนี้ อาจตีความได้ว่าขอบเขตทางเนื้อหา การใช้กฎหมายอิสลามของประเทศไทยกว้างกว่า ทั้งสิงคโปร์ เนื่องจากนำกฎหมายอิสลามมาปรับใช้ แทนบรรพ 5 และบรรพ 6 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ทั้งหมด ซึ่งในบรรพ 5 นั้นนอกจากจะกล่าวถึงการสมรสและการหย่าแล้วยังมีเนื้อหา รวมถึง การอุปการะเลี้ยงดู อำนาจปกครองบุตร สิทธิหน้าที่บิดามารดาและบุตร และในบรรพที่ 6 คือเรื่องเกี่ยวกับมรดกทั้งหมด แต่ทั้งนี้ ไม่รวมถึงในเรื่องความสามารถของบุคคลแต่อย่างใด เนื่องจากเนื้อหาดังกล่าวมิได้อยู่ในบรรพที่ 5

2. สถานะทางกฎหมายของการสมรสตามหลักศาสนาอิสลามการสมรสตามหลักศาสนาอิสลาม ขาดความชัดเจนเรื่องสถานะทางกฎหมาย นอกศาลแม้จะมีกฎหมายบัญญัติให้มืองค์กรรับรองทางทะเบียนการสมรสและการหย่าตามหลักศาสนาอิสลาม คือ คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด แต่มุสลิมยังคงจดทะเบียนสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้โดยปกติควบคู่กับการสมรสตามหลักศาสนาอิสลาม แต่หากมีคดีขึ้นสู่ศาลในเขตพื้นที่ 4 จังหวัด ศาลจึงนำกฎหมายอิสลามมาปรับใช้และยึดถือการสมรสตามหลัก

ศาสนาอิสลามเท่านั้น หากคดีขึ้นสู่ศาลอื่นนอกเขตพื้นที่ 4 จังหวัด จะไม่นำกฎหมายอิสลามมาปรับใช้ ทั้งนี้ องค์การอื่นที่มีใช้ศาลยังคงยึดถือหลักฐานการสมรสหรือการหย่าตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ประกอบพระราชบัญญัติจดทะเบียนครอบครัว พ.ศ. 2478 แต่ในกรณีการหย่า สตรีมุสลิมยังสามารถนำเรื่องของตนมาฟ้องหย่ายังศาลชั้นต้นในพื้นที่ที่มีการใช้กฎหมายอิสลามหรือให้ทางคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดหรือโต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดออกหนังสือรับรองการหย่าให้ โดยมีได้บังคับถึงรูปแบบกระบวนการหย่าแต่อย่างใด ซึ่งในส่วนสถานะภาพบุคคลจากการมีระบบกฎหมายที่ยอมรับการสมรสสองระบบในพื้นที่เดียวกัน ทำให้เกิดความไม่ชัดเจนในหลายด้านแม้จะมีคำพิพากษาหรือหน่วยงานต่างๆ พยายามออกกระเบียบหรือคำสั่งภายในเพื่อแก้ไขสภาพปัญหานี้แต่เมื่อหนังสือรับรองการสมรสหรือการหย่าตามหลักศาสนาอิสลามยังคงจะถูกยอมรับให้ใช้ในศาลชั้นต้นในพื้นที่ 4 จังหวัดเท่านั้น ผู้นับถือศาสนาอิสลามมักต้องทำการจดทะเบียนสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ประกอบพระราชบัญญัติจดทะเบียนครอบครัว พ.ศ. 2478 อีกด้วย หากต้องการผลสมบูรณ์ทางกฎหมายที่จะนำสถานภาพการสมรสตามกฎหมายแห่งรัฐไปใช้ยืนยันกับหน่วยงานอื่น

3. ระบบศาลหรือองค์กรที่ใช้กฎหมายอิสลามศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีเป็นศาลทั่วไป มิได้มีการจัดตั้งศาลเฉพาะขึ้น แต่มีการแต่งตั้งบุคคลเข้ามาเป็นผู้ใช้กฎหมายอิสลาม คือ คณะกรรมการอิสลามในการวินิจฉัยคดีร่วมกับผู้พิพากษา โดยมีขอบเขตจำกัดเฉพาะแต่วินิจฉัยในข้อกฎหมายอิสลามและคำวินิจฉัยข้อกฎหมายอิสลามนั้น

ไม่สามารถอุทธรณ์ได้อีก ซึ่งในปัจจุบันมีคณะ
ยุติธรรมประจำอยู่ในศาลในพื้นที่ 4 จังหวัดภาคใต้
จำนวน 9 ศาล โดยที่มีการแยกคณะยุติธรรมประจำ
ศาลจังหวัด ซึ่งจะมีหน้าที่พิจารณาคดีมรดกทั้งที่
เป็นคดี มีข้อพิพาทและไม่มีข้อพิพาท และคณะ
ยุติธรรมประจำศาลเยาวชนและครอบครัวซึ่งมี
หน้าที่พิจารณาคดี ที่เกี่ยวกับครอบครัวของอิสลาม
ศาสนิกชน ในขณะที่ศาลในพื้นที่อื่นมิได้มีการ
ยอมรับหรือให้นำกฎหมายอิสลามมาบังคับใช้ แต่
อาจมีการอ้างอิงนิติสัมพันธ์ทางครอบครัวที่เกิด
จากบทบัญญัติการให้ใช้กฎหมายอิสลามในพื้นที่
4 จังหวัดในศาลอื่น ทั้งนี้ เมื่อไม่มีองค์กรเฉพาะ
เช่นดังศาลชารีอะห์ในฟิลิปปินส์หรือสิงคโปร์
มาเป็นองค์กรที่ใช้กฎหมายอิสลามโดยเฉพาะแต่ยัง
อยู่ภายใต้ระบบศาลยุติธรรม การนำคดีเข้าสู่ศาล
จึงมีขั้นตอนปกติเหมือนคดีทั่วไปที่ต้องปฏิบัติตาม
รูปแบบและวิธีการทางศาล ซึ่งต้องมีทั้งทนายความ
และผู้รู้ทางระเบียบวิธีปฏิบัติทางกฎหมาย ตลอดจน
ภาษาที่ใช้ต้องเป็นภาษาไทยซึ่งประชาชนในพื้นที่
โดยส่วนใหญ่มักไม่ชำนาญและเข้าใจภาษาไทย
เท่าใดนัก และมองการเข้าสู่ระบบกระบวนการทาง
ศาลแห่งรัฐเป็นเรื่องยุ่งยากและเสียค่าใช้จ่ายมาก
นอกจากองค์กรศาลแห่งรัฐแล้วยังมีองค์กรภายใต้
พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม
พ.ศ. 2540 ที่ทำหน้าที่ผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเกี่ยวกับ
ครอบครัวและมรดกของมุสลิมตามที่มีการร้องขอ
และในกรณีที่มีการให้ทำหนังสือรับรองการหย่า
อาจมีการไต่สวนหาความจริงถึงสภาพการหย่า

โดยองค์กรภายใต้พระราชบัญญัติการบริหารองค์กร
ศาสนา

การใช้กฎหมายอิสลาม เรื่องครอบครัวและมรดกใน พื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีข้อสังเกตที่ค้นพบได้ ดังนี้

1. กฎหมายอิสลามเปรียบเสมือนระบบ
กฎหมายศาสนาที่เชื่อมโยงวิถีชีวิตและความสัมพันธ์
ของผู้นับถือศาสนาอิสลาม เป็นสิ่งที่ควบคู่กันชุมชน
มุสลิม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความมั่นคง
ของมนุษย์ที่เชื่อมโยงว่าความมั่นคงของมนุษย์
กับศาสนา คือ การที่บุคคลสามารถกำกับควบคุม
ตนเองให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีอยู่ในกรอบของ
ศาสนา การประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ผิดจากหลัก
คำสอน จึงเป็นเหตุให้มนุษย์มีความเสี่ยงและขาด
ความมั่นคงในชีวิต เรื่องใดเรื่องหนึ่ง และเชื่อมโยง
แนวคิดเรื่องศาสนา ที่ได้กล่าวถึงนิยามของศาสนา
หมายถึง คำสั่งสอน และเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง
มนุษย์กับพระเจ้า

2. การใช้กฎหมายอิสลามเรื่องครอบครัว มีบทบัญญัติชัดเจนในเรื่องขอบเขตพื้นที่และการวินิจฉัยในศาลชั้นต้น แต่ยังขาดการกำหนดขอบเขตของการใช้กฎหมายอิสลามและวิธีพิจารณาความที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม การมีกฎหมายรองรับการใช้กฎหมายอิสลามเป็นการแสดงให้เห็นถึงความยอมรับความหลากหลายทางความคิดความเชื่อในพื้นที่ตามแนวคิดพหุวัฒนธรรม รวมถึงความเชื่อมโยงแนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ ประการหนึ่ง คือ ความเป็นธรรมทางสังคม นั้นหมายถึง การที่รัฐส่งเสริมให้ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม สามารถใช้กฎหมายอิสลามในเรื่องครอบครัวและมรดกได้ และมีการพัฒนาให้การใช้กฎหมายอิสลามมีมาตรฐาน เป็นระบบ และเป็นที่ยอมรับ ถือเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงความยุติธรรมและมีระบบยุติธรรมตามวิถีชีวิต

3. การใช้กฎหมายอิสลามยังมีข้อจำกัดเรื่ององค์ความรู้ เครื่องมือ และกลไกในการบริหารจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักกฎหมายที่มีความรู้เรื่องกฎหมายอิสลามและกฎหมายไทย เป็นผลทำให้การบังคับใช้ยังไม่เป็นที่รับรู้และไม่ได้ได้รับการให้ความสำคัญ

4. การใช้กฎหมายอิสลามในปัจจุบันมิได้จำกัดความหมายแค่เพียงกับวินิจฉัยชี้ขาดในศาลชั้นต้นเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเรื่องครอบครัวและมรดกตามอำนาจของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด การยอมรับเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับครอบครัวและมรดก

ที่ออกโดยคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ซึ่งในปัจจุบัน การใช้เอกสารเหล่านี้ ยังไม่เป็นที่ยอมรับแบบเป็นทางการหรือมีผลตามกฎหมาย ได้ดังเช่นเอกสารที่ทางราชการออกให้ เช่น ทะเบียนสมรส เป็นต้น

5. การส่งเสริมการใช้กฎหมายอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นการยืนยันความจริงใจของรัฐที่แก้ไขปัญหาโดยคำนึงอัตลักษณ์และความเฉพาะของพื้นที่ รวมถึงเป็นการตอบสนองต่อนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง ที่รองรับไว้อย่างชัดเจน โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ การสร้างความเชื่อมั่นระหว่างรัฐกับประชาชน

6. บทบาทการมีส่วนร่วมของสถาบันทางวิชาการ สถาบันทางศาสนา นักวิชาการ และผู้นำศาสนามีความต่อเนื่อง แต่ยังขาดความเข้มข้น และการขับเคลื่อนงานการใช้กฎหมายอิสลามให้ครอบคลุมทุกภาคส่วน

7. ความเป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ความหลากหลายของชนมลาญมุสลิมส่วนใหญ่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีวิถีชีวิตและอัตลักษณ์เฉพาะซึ่งแม้จะเป็น

ความสวยงามในเชิงวัฒนธรรม แต่ในการส่งเสริมหรือพัฒนาศักยภาพบางอย่างเพื่อให้การดำเนินวิถีชีวิตสอดคล้องและทันกับกระแสโลกาภิวัตน์เป็นไปได้โดยง่าย คือ

7.1 ค่านิยมมุ่งเน้นให้เยาวชนเรียนศาสนาอิสลามมากกว่าเรียนในหลักสูตรสามัญเป็นผลให้เยาวชนมีความรู้อยู่ในระดับต่ำหากเทียบเคียงกับพื้นที่อื่น

7.2 การใช้ภาษามลายูถิ่นในการสื่อสารเป็นผลให้คนในพื้นที่ไม่มีความถนัดในการสื่อสารด้วยภาษาไทย

7.3 ความเชื่อตามหลักศาสนาที่ไม่ได้ศึกษาให้ลึกซึ้งมากพอ ส่งผลต่อการปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงของโลกในปัจจุบัน เช่น การรับประทานอาหารฮาลาล การละหมาด

7.4 การจำกัดบทบาทของเพศหญิงที่แม้ว่าในปัจจุบันจะมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น แต่การส่งเสริมบทบาทสตรีโดยทั่วไปนั้น ยังไม่ใช่วิธีที่ยอมรับได้อย่างแท้จริง

ผลกระทบเชิงบวกและเชิงลบการใช้กฎหมายอิสลามเรื่องครอบครัวและมรดกในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

ผลกระทบเชิงบวก

การส่งเสริมการใช้กฎหมายอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นการเน้นย้ำถึงความเข้าใจและจริงจังของรัฐในการแก้ไขปัญหา

จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่คำนึงถึงความหลากหลายทางความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมและวิถีชีวิต โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงความยุติธรรมและมีระบบยุติธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต รวมถึงการพัฒนาระบบไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเรื่องครอบครัวและมรดกที่เป็นส่วนที่เชื่อมโยงกับการใช้กฎหมายอิสลามให้มีบุคลากรที่มีศักยภาพ มีองค์ความรู้ มีเครื่องมือที่เป็นมาตรฐาน รวมถึงมีกลไกการขับเคลื่อนอย่างมีส่วนร่วมระหว่างรัฐ ผู้นำศาสนา และประชาชน ซึ่งการไกล่เกลี่ยดังกล่าวจะเป็นช่วยแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งและการใช้ความรุนแรงขึ้นพื้นฐานที่เริ่มต้นตั้งแต่ระดับครอบครัว ซึ่งสอดคล้องการยุทธศาสตร์ชาติและนโยบายทุกระดับ

ผลกระทบเชิงลบ

ประเด็นการใช้กฎหมายอิสลามเป็นประเด็นที่มีความอ่อนไหวและเสี่ยงต่อความเข้าใจผิดในเชิงลบของภาครัฐโดยเฉพาะมิติด้านความมั่นคง เนื่องจากการปกครองตนเองเป็นหนึ่งในข้อเรียกร้องสำคัญของกลุ่มผู้เห็นต่างจากรัฐ การที่กระทรวงยุติธรรมให้การสนับสนุนในเรื่องนี้เป็นการยินยอมให้ประชาชนผู้นับถือศาสนาอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ใช้กฎหมายอิสลาม ซึ่งอาจเป็นการแสดงให้เห็นความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับการใช้กฎหมายของประเทศในภาคอื่น ดังนั้นการขับเคลื่อนประเด็นนี้ จึงต้องระมัดระวังและคำนึงถึงการสร้างความเข้าใจกับภาครัฐในส่วนอื่นให้เข้าใจวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการขับเคลื่อนซึ่งมิใช่เฉพาะฝ่ายความมั่นคงเท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงประชาชนผู้นับถือศาสนาอิสลามในภาคอื่นของประเทศไทยด้วยเช่นกัน

ข้อพิจารณา ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องการใช้กฎหมายอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาการใช้กฎหมายอิสลามเรื่องครอบครัวและมรดกในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ 2) เพื่อศึกษาผลกระทบเชิงบวกและเชิงลบประเด็นการใช้กฎหมายอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ 3) เพื่อเสนอแนวทางการใช้กฎหมายอิสลามเพื่อการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีขอบเขตการศึกษา คือ ศึกษาการใช้กฎหมายอิสลามเรื่องครอบครัวและมรดกในพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลานราธิวาส สตูล และสงขลา โดยวิธีการศึกษา รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากแนวคิดทฤษฎี งานวิจัย และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ โดยประมวลข้อเท็จจริงร่วมกับแนวคิดและทฤษฎี และเสนอแนวทางการพัฒนาการบังคับใช้กฎหมายอิสลามเพื่อการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้

ผลการศึกษา พบว่า การใช้กฎหมายอิสลามเรื่องครอบครัวและมรดกในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังไม่มีความชัดเจนในวิธีปฏิบัติ แม้ว่าจะมีกฎหมายรองรับชัดเจนแต่จำกัดเฉพาะพื้นที่และการวินิจฉัยชี้ขาด ในศาลชั้นต้นเท่านั้น แต่การใช้กฎหมายอิสลามมีความเชื่อมโยงกับการพัฒนาระบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เรื่องครอบครัวและมรดกและการยอมรับเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับครอบครัวและมรดกตามอำนาจของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดร่วมด้วย ซึ่งในปัจจุบัน ยังคงต้องมีการพัฒนาและปรับปรุงอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ดำเนินการควบคู่กันไปอย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมให้มีการใช้กฎหมายอิสลามเป็นการเป็นการยืนยันความจริงจังของรัฐที่แก้ไขปัญหาโดยคำนึงอัตลักษณ์และความเฉพาะของ

พื้นที่ รวมถึงเป็นการตอบสนองต่อนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงที่รองรับไว้อย่างชัดเจน โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ การสร้างความเชื่อมั่นระหว่างรัฐกับประชาชน โดยการส่งเสริมการเข้าถึงความยุติธรรมและมีระบบยุติธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า การขับเคลื่อนการใช้กฎหมายอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังคงเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ ผู้นำศาสนาอิสลาม หรือแม้กระทั่งประชาชนในพื้นที่ ยังไม่เข้าใจถึงเป้าหมายสุดท้ายที่รัฐต้องการให้มีการใช้กฎหมายอิสลามในพื้นที่เพื่อสร้างการเข้าถึงความยุติธรรมและระบบยุติธรรมตามวิถีชีวิต ซึ่งจะเป็นการแสดงถึงการเคารพอัตลักษณ์และความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมภายใต้กรอบกฎหมายที่กำหนด และมุ่งหมายที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้นำศาสนาและประชาชนในพื้นที่ในการอำนวยความสะดวกยุติธรรมร่วมกัน ถือเป็นกลยุทธ์ในการลดความหวาดระแวง ไม่สร้างเงื่อนไข และสร้างความไว้วางใจระหว่างรัฐกับประชาชนให้เพิ่มขึ้นด้วยความเข้าใจวิถีชีวิตของพื้นที่ที่ตรงกัน และการใช้กฎหมายอิสลามเพื่อการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น จำเป็นต้องสร้างให้ความรู้และสร้างการมีส่วนร่วมกับกลุ่มเยาวชนและผู้นำศาสนารุ่นใหม่ให้มากขึ้น และต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญ คือ กลยุทธ์นี้เป็นเรื่องที่ต้องใช้องค์ความรู้เฉพาะเกี่ยวกับนิติศาสตร์และสังคมศาสตร์ ผสมผสานกับประสบการณ์ ซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่มีองค์ความรู้ที่ถูกต้องและลึกซึ้งเกี่ยวกับหลักการอิสลาม รวมทั้งต้องเข้าใจบริบทในพื้นที่ด้วย ภาครัฐ โดยเฉพาะกระทรวงยุติธรรมและกระทรวงมหาดไทย ซึ่งควรมีสถานะเป็นผู้สนับสนุนให้การใช้กฎหมายอิสลามในพื้นที่สามารถนำมาใช้เป็นกลยุทธ์ในการเอาชนะใจและปรับเปลี่ยนการต่อสู้จากการใช้ความรุนแรงสู่การจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี

ตามวิถีชีวิต ได้ถูกขับเคลื่อนด้วยองค์กรหรือสถาบัน และภาคประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามทั้งในระดับ พื้นที่และระดับประเทศเพื่อให้เกิดความยั่งยืนและความสงบสุขต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ส่งเสริมให้มีการทบทวนและศึกษาการพัฒนาการในการใช้กฎหมายอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานรัฐ (กระทรวงยุติธรรม กระทรวงมหาดไทย หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม) องค์กรหรือสถาบันที่ดูแลเกี่ยวกับกิจการศาสนาอิสลาม (สำนักจุฬาราชมนตรี สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด คณะกรรมการระดับมัสยิด) และภาคประชาชน เพื่อทบทวนการบังคับใช้ที่ผ่านมาและร่วมออกแบบการใช้กฎหมายอิสลาม ที่เหมาะสม เป็นไปตามกรอบกฎหมาย

2. ส่งเสริมการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้กฎหมายอิสลามให้หน่วยงานรัฐ องค์กรหรือสถาบันที่ดูแลเกี่ยวกับกิจการศาสนาอิสลาม สถาบันการศึกษา และประชาชน เพื่อการแก้ไขปัญหาแบบสันติวิธี

3. ส่งเสริมการพัฒนากระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทครอบครัวและมรดกให้มีความต่อเนื่อง โดยให้สถาบันทางศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบอย่างจริงจัง และให้สำนักงานคณะกรรมการอิสลามแห่งประเทศไทย และสำนักจุฬาราชมนตรี มีโครงสร้างภายในองค์กรที่มีหน้าที่ในการพัฒนาระบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทครอบครัวและมรดกให้ชัดเจนเพื่อจะเกิดเกิดความยั่งยืน และให้สถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาบรรจุเนื้อหาที่เป็นการศึกษาฝึกภาคปฏิบัติในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทครอบครัวและมรดกไว้ในหลักสูตรด้วย เนื่องจากเรื่องนี้เป็นระบบที่มีความเชื่อมโยงกับการใช้กฎหมายอิสลาม หากระบบมีมาตรฐานและเป็นที่ยอมรับ ย่อมส่งผลถึงประสิทธิภาพการใช้กฎหมายอิสลามด้วยเช่นกันทั้งในเรื่ององค์ความรู้ โครงสร้าง บุคลากร เครื่องมือ และกฎหมายระเบียบรองรับ

4. ส่งเสริมให้มีการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการใช้กฎหมายอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้กับหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้เข้าใจวัตถุประสงค์ที่แท้จริงและร่วมดำเนินการเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

บรรณานุกรม

วิชา มหาคุณ. 2525. การสัมมนา การใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล. ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์

ดร. มะรอนิง สาแลมิง และคณะ. 2552. หลักกฎหมายอิสลาม ประมวลวิธีชีวิตมุสลิม. ครั้งที่ 1. จังหวัดปัตตานี: สำนักวิชาการและบริการชุมชน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

คณะอนุกรรมการจัดทำคู่มือกฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดก. 2554. คู่มือหลักกฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดก (ฉบับศาลยุติธรรม). กรุงเทพมหานคร

กระทรวงยุติธรรมกับมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 2562. รายงานผลการสัมมนาวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาระบบและเพิ่มศักยภาพการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทครอบครัวและมรดกตามบทบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้. จังหวัดปัตตานี

อับดุลรอยะ ปาแนมาแล. 2550. “เผื่อระวังรัฐด้วยความอดอดใจ: ทศนคติและความรู้สึกของมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตอนนโยบายของรัฐ. การประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 6.

ชาญเชาวน์ ไชยานุกิจ. 2553. “ยุติธรรมชุมชน: ความเป็นธรรมแนวราบ.” (Online). www.V-reform.org, 3 พฤษภาคม 2558.

แคทเธอริน มอร์ริส. 2550. การจัดการความขัดแย้งและการ “ขอโทษ”. แปลโดย ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์. หน้า 30.

